

ЗЕМЉЕДЕЛСКА ШКОЛА У ТОПЧИДЕРУ (1853—1859)

Две године по оснивању Топчидерског економског завода (ТЕЗ), на предлог начелника економског одељења Попечитељства внутрењих дела (ПВД) Атанасија Николића,¹ Књаз је у сагласности са Совјетом (10. I 1853) прописао УСТРОЈЕЊЕ ЗЕМЉЕДЕЛСКЕ ШКОЛЕ У ТОПЧИДЕРУ.²

Школа је уређена по угледу на сличне тадашње школе и заводе у Европи, које је А. Николић претходно добро проучио. Циљ и намена оснивања школе био је да се допринесе развоју и унапређивању пољопривредне делатности и сеоских газдинстава уопште, уз сазнање да се то постиже и школовањем сеоских омладинаца који ће теоријским и практичним радом у школи и на школоком имању стицати знање и успешно га преносити на имање свог домаћинства, села и своје општине.

Школа је организована на основу интернатског типа да у току двогодишњег школовања прима и оспособљава по 55 младих, из сваког среза по једног. Од кандидата за питомце се тражило да су завршили основну школу најмање са добрим успехом (али се касније од овог одустало јер још није ово школовање било заведено у целој земљи), да имају шеснаест година, да су доброг здравља, телесне грађе и да су из задружних, имућних домаћинстава, како би по завршеном школовању имали све услове за примену стеченог знања.

Школовање, укључујући одело, смештај и исхрану било је бесплатно. За прву го-

дину рада предлог буџета за све издатке и плате особља износио је 117.270 гроша и 9,5 пара чаршијских.

У зимском делу течаја питомци су учили општеобразовне предмете (наука хришћанска, читање, рачун и писање) и стручне предмете (ратарство, сточарство, живинарство, пчеларство, гајење свилених буба, воћарство, шумарство и виноградарство). У летњем течају, од маја до септембра, а у случају повољних климатских прилика и раније, питомци су уз надзор наставног особља (а за теже послове и уз помоћ алесника) обављали све пољопривредне радове, обучавали се у градњи стаја, зграда, одржавању и изради алата, као и у повртарству и производњи садница и цвећа.

Сваке седмице је по пола дана питомце обучавао стручни учитељ из војних вештина.

Радни дан је трајао од 5 до 20 h, са утврђеним распоредом рада учења, вежбања и испитивања. У зимском периоду крајем сваког месеца полагали су се испити из предмета који су се предавали у том месецу, а по истеку двогодишњег школовања, по правилу Бурђевдану, обављали су се завршни испити из свих предмета, укључујући и практичне радове.

Завршним испитима руководио је комисија од представника ПВД, представника Попечитељства просвете и управитеља школе. Питомци који постигну најбољи

успех добијају награде. Одлични су добијали предмете у вредности три дуката, врло добри — два, а остали по дукат цесарски. Остали, добри, добијају награде у квалитетном семену жита, детелине, трава и цвећа, у сразмеру постигнутог успеха. Имена одличкованих, награђених и похваљених питомца објављују се у званичним новинама. Питомци који успешно заврше школу сматрају се као „отлични грађани и као такви имају се на сваком месту уважавати“.

Прописима ове школе регулисане су и васпитно-поправне и казнене мере. У крајњем случају „непоправими“ питомци као недостојни отпуштају се из Школе.³

Школа је организована на простору ТЕЗ од око 800 хектара са 300 хектара обрадивих површина. Изградња и уређење овог простора започети су око треће деценије XIX в. подизањем конака, цркве, осталих зграда, касарне за војнике коњанике (коришћене касније за апсенике), чоане фабрике, воденице, ваљарице, стаја за стоку, уређивањем површина за расаднике, воћњаке и др.

У саставу ТЕЗ и Школе били су и стручни мајстори — дрводеље, колари, столари, ковачи, зидари и др.

Већ 1852. у време оснивања Школе „круна Топчидера била је његова узорна економија, у којој се осим поврћа, цвећа и украсног зеленила обрађала пажња и пољопривредној производњи... да би се њеним производима користило цео народ“. Иако знатно мањи него слични заводи у свету, писало је тада, „не можемо одрећи признање оном кон је ово опште полезно заведено је започео“.⁴

ПВД је 23. VII 1853. прописало Настављеније за професоре Земљеделске школе, у којем су у 26 тачака регулисана права и обавезе руководиоца и наставног особља, са нагласком да Школа стоји под непосредним надзором начелника економног одељења ПВД. Школа има управитеља који је уједно и професор, катихету и два професора помоћника који се старају о учењу и владању питомца. Нешто касније (18. XII 1853) прописано је и посебно Настављеније о раду управитеља Школе, као и

његовом односу према осталом особљу и питомцима.⁵

Први управитељ Школе (од маја до октобра 1853) био је Крста Петровић, који је после двогодишњег школовања на страни привремено повучен за ову дужност. По доласку новог управитеља (Радојица Јовановић) К. Петровић је остао извесно време за наставника сточарства, рачуна и писања.⁶

Прва два професора помоћника били су Милан Миловук,⁷ који је примљен априла 1853. на пробни шестомесечни рад, а по истеку овог рока сам је напустио дужност. Други помоћник био је Никола Димовић,⁸ који је као страни држављанин примљен за контрактуралног помоћника професора. По добијеном српском држављанству (5. VI 1858) утврђен је за помоћника професора, а од јула 1858. до краја рада Школе, до 22. II 1859, био је вршилац дужности управитеља Школе.

Други управитељ Школе (од 24. X 1853. до 18. X 1856) и професор био је Радојица Јовановић, који се управо вратио са завршених студија и обављене праксе у Немачкој, Моравској и Мађарској.⁹

Јовановића је на дужности управитеља и професора заменио Јосиф Пецић (до 4. X 1856. до 4. I 1858),¹⁰ који се такође као државни питамац управо вратио после завршених студија и обављене стручне праксе на страни.

На дужности катихете, обављајући наставничку дужност и замењивајући управитеља (од 1853. до 1857), био је Стеван Поповић, а затим Живота Остојић, парох Топчидерске цркве.¹¹

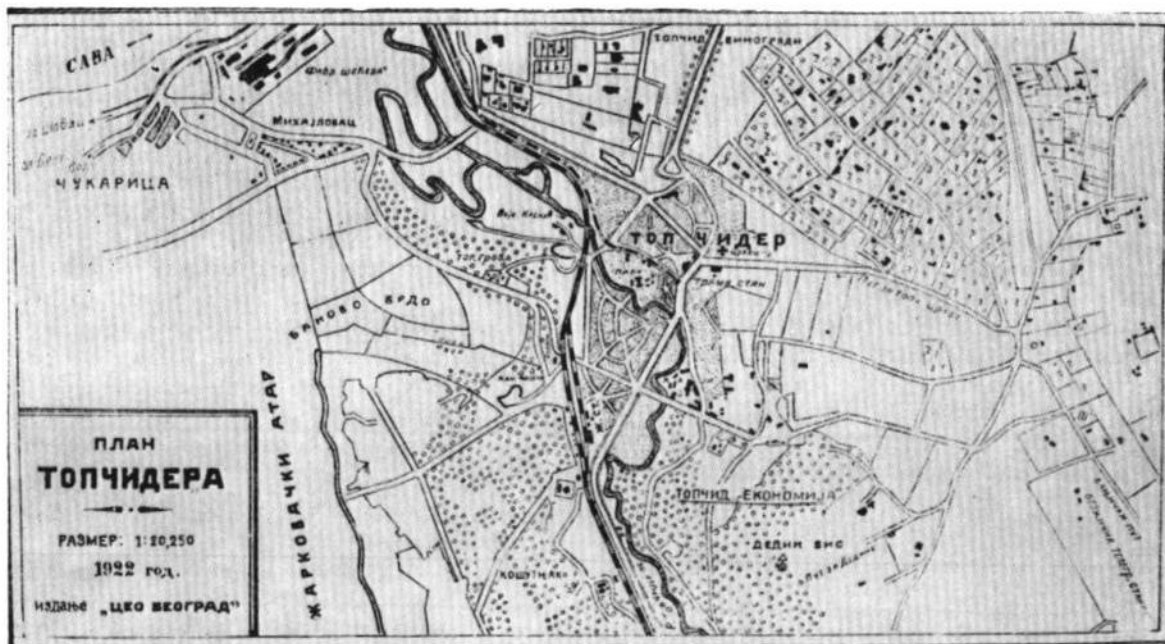
На дужности учитеља општеобразовних предмета радио је (од 1856. до 1858) Тодор Мијушковић, иначе дипломирани филозоф и правник Велике школе у Београду.¹²

Од 1855. до 1859. са питомцима на практичним радовима и на имању ТЕЗ радила су три свршена питомца из прве генерације: Ивко Томић, из окружја шабачког, на дужности сточара, Сергије Станковић, из окружја ћупријског, на дужности ратара и газде ТЕЗ-а и Иван Протић, из окружја шабачког, на дужности помоћника бантована.¹³

Непосредно по објављивању Устројења Школе, ПВД је (21. I 1853) обавестило сва окружна начелства у земљи да се оснивањем Школе жели унапређивање укупне пољопривреде и сеоских газдинстава уопште. Но да би се то остварило, нужно је било завести посебан допринос за рад Школе, за издржавање питомаца и за плате наставног особља, с обзиром да је државни бу-

допринос. Прво, у износу од 8.399 гроша, а друго 4.303 гроша. Бупријско начелство је обавестило да је изабрало три питомца, али један од њих, Стеван Првуловић, није могао бити примљен па је остао за други течај.¹⁵

Било је случајева да су се појединци јављали непосредно ПВД, као Лазар М. Дугалић из среза студеничког. Лазар је молио

План Топчидера — Plan of Topčider

џет оптерећен другим обавезним издацима. Допринос би се наплаћивао по грош од сваке пореске главе, а наредне године би се повећао на цванцик и плаћали би га и чиновници и кметови.¹⁴

ПВД је уједно препоручило начелствима да објасне народу шта ће се све овом школом постићи, као и да помогну средним начелницима при избору младића, из сваког среза по једног (укупно 55), те да их о Бурђевдану упуте у Топчидер управитељу ТЕЗ. Убрзо затим пристижу обавештења начелстава о прихватању оснивања Школе и плаћања доприноса, а нека начелства, као Бупријско и Београдско обавештавају да су већ послала прикупљени

да буде примљен „макар (био) један више“. Оца нема, изучио је трговину и намерава да се по завршеној школи врати кући на имање. Међутим, и њега је ПВД одбило.¹⁶

Први течај Школе започео је 4. маја 1853. са 55 питомаца. Међутим, са њима нису били заступљени сви срезови у земљи. Наиме, управитељ ТЕЗ из четири од пет срезова београдског округа примио је пет питомаца — из посавског два, по једног из космајског, колубарског и турнијског среза, док из подунавског среза није примио ни једног, јер се наводно нико није јавио. ПВД му је за ово замерило, јер се тиме ремети прописани план уписа, сваке године по један питомац из сваког среза. А било

је и кандидата из подунавског среза. ПВД-у се жалио кмет рушањски из тога среза да му син, иако је завршио школу са успехом, телесног и здравственог стања доброг, није примљен. Радило се о Атанасу Михаиловићу, који ће бити примљен у други течај као и поменути Стеван Првуловић и који ће заслужити награду.

Пошто је био летњи период питомце су М. Миловук и Н. Димовић упознавали са сезонским радовима у Топчидеру и уз помоћ апсеника обављали су теже послове. — За оне млађе, физички слабије, ненавикнуте на теже послове уз дуге летње дане и уз не баш најбоље услове (исхрана, смештај и др.) рада, као и због изненадног одвајања од породице, било је последица. — Неки су, као Васа Поповић из ужичког округа, због малодушности напустили Топчидер. Но убрзо је из тога округа стигао као замена Радован Тешћин.¹⁷ Неки су добијали краће поштеде, били су послани кући на привремени опоравак.¹⁸

Ове и друге неповољне околности навеле су економа ТЕЗ, који се старао о материјално-финансијском пословању Школе, да на предлог управитеља и наставника Школе и лекара Завода др Јована Петровића, затражи да се појачају следовање и структура хране. ПВД је предлог прихватио и првобитни предлог буџета повисио за 6.435 гроша.¹⁹

Управитељ Школе Р. Јовановић је почетком 1854. пред почетак рада другог течаја предложио ПВД-у проширење просторија за учење и смештај даљих 55 питомаца, као и да се за питомце изгради посебна амбуланта, те је грађевински инжењер ПВД саставио потребан предмер и предрачун.²⁰

„Србске новине“ су крајем 1853. упознале јавност о успешним практичним радовима питомаца у летњем периоду, који су се поред сезонских пољских радова истакли и на другим пословима. Подигли су кућу од камена, окровили и обавили зидарске и дрводељске радове, радили на чишћењу и уређивању Топчидерске шуме, а у јесен са по 50 добијених ока семена храста и букве од космајског среског начелника засејали шумске чистине Топчидера.²¹

У зимском течају питомци су проучавали поједине прописане школске предмете

по предавањима професора који су користили тек објављене књиге Атанасија Николића, прве књиге из пољопривреде, сточарства, воћарства, виноградарства и шумарства у нас. Стручњаци ТЕЗ и Школе су преко Главне књижаре Велимира Валожића добављали стране часописе и научне књиге.²²

Први течај (1853—55) завршило је 44 питомаца, седам их је отпуштено кућама због болести, три су умрла,^{22а} а један из јагодинског окружја као „непоправими и непокоран старијим“ искључен је из Школе и у пратњи страже упућен кући.²³

Завршни испити обављени су свечано у времену од 22 до 24. IV 1855. у присуству комисије: А. Николић, Љубомир М. Ненадовић, представник Попечитељства просвете и управитељ Школе Р. Јовановић. Поред комисије испитима су присуствовали и нарочито позвани кметови, овог пута из три округа: крагујевачког (3), смедеревског (2) и пожаревачког (3), као и бројни државни и црквени званичници.

Не располажемо списком питомаца (44) који су положили испите, а дајемо списак награђених и похваљених питомаца:

- 1) Сергије Станковић, Милива, срез ресавски, округ ћупријски,
- 2) Ивко Томић, Пауне, срез колубарски, округ ваљевски,
- 3) Петар Барловић, Вучковица, срез гружански, округ крагујевачки,
- 4) Димитрије Јовановић, Табановић, срез моравски (Брђани), округ руднички,
- 5) Михаило Борђевић, Гургусовац, округ гургусовачки,
- 6) Коста Остојић, Цикоте, срез јадарски, округ подрински,
- 7) Младен Божић, Чумић, срез лепенички округ крагујевачки,
- 8) Антоније Борђевић, Кладово, срез клучки, округ крајински, и
- 9) Јеврем Сретеновић, Бакионица, срез црногорски (Пожега), округ ужички.

Прва два као најбоља питомаца у класи са Иваном Протићем међу похваљеним, задржани су у ТЕЗ-у и примљени како је напред речено, С. Станковић на дужност газде, И. Томић на дужност сточара а И. Протић на дужност помоћника баштована. Прва двојица су добијали годишњу плату

од по 120 а И. Протић 96 талира годишње. Плата им је стављена у течај одмах по завршеној Школи, од 1. маја 1855.

Петар Барловић је за награду добио бика, Димитрије Јовићевић плуг, Михаило Борђевић и Коста Остојић по прасе енглеског соја, Младен Божић-два килограма детелине, а Антонију Борђевић је капетан Зах, управник Артиљеријске школе, поклатио нож.

Сваком питомцу је уручено сведочанство, а митрополит им је дао по катихизис на поклон.

У завршној речи свечаних испита управитељ Р. Јовановић је говорио о успесима и тешкоћама у раду Школе. Заложио се за боље услове рада и смештаја проширењем и обнављањем појединих објеката. Том приликом је рекао да би цело имање Топчидера требало уступити Школи, школски течај са две продужити на три године, а испите са изложбом производа Топчидера одржавати у јесен, јер се поједини производи не могу сачувати до наредног пролећа. Док се цело имање Топчидера не уступи Школи, треба бар одвојити економско-финансијско пословање за потребе Школе од пословања ТЕЗ-а.

У настојању да прати даљи рад и допринос својих бивших питомаца ПВД је затражило обавештење од окружних и среских начелстава, да ли се и уколико побољшава рад на њиховим имањима, у селима, што је иначе био превасходан циљ оснивања Школе, као и како се ти младићи владају, чиме се баве и шта раде на селу.

Наишли смо једино на одговор Начелства гургусовачког (30. V 1855), где се каже да његов бивши питомац Михаило Борђевић, један од награђених, иначе син среског начелника није обављао тежачке послове јер је после основне школе свршио и два разреда полутимназије у Неготину. Његови немају имања, а отац Трифун намерава да сина Михаила после Топчидера задржи у Београду и да га упише у Артиљеријску школу.²⁵

О Бурђевдану 1854. међу новим изабраницима за питомце срезови златиборски и моравички (ужички округ), бугар-моравски (Прњилковица, крушевачки округ) и бањски срез (алексиначки округ) у недостатку писмених послали су неписмене кандидате.

ПВД се са овим сагласило и обавестило и друга начелства да се могу бирати и неписмени младићи, али да су природно одарени („добри у природним даровима“) и да испуњавају остале услове.²⁶

Већ у другој години рада Школе ПВД је затражило од управитеља ТЕЗ и Школе да упоредо са оперативним радовима постављају огледе из пољопривреде у погледу ручне и машинске сетве и обраде земљишта, употребе ђубрива код повртарских култура и мелиорације ливада и пашњака, да добијене резултате у погледу квалитета и количине приноса редовно бележе и упоређују са резултатима са површина на којима нису примењивани огледи. Огледе треба примењивати сваке године да би се отклањали климатски утицаји. — Управитељи су овај предлог усвојили али су приметили, да су за све то потребне веће површине и одговарајући услови од ових у Топчидеру. У границама могућности ПВД је обезбеђивао са стране нове сорте семена, сојева стоке и нове машине које су биле излагане на повременим изложбама у Европи. Производња се повећавала из године у годину, а сав вишак је продаван у земљи, док је вишак садног материјала, воћки, цвећа и украсног шибља продаван и на страну.²⁷

За питомце другог течаја (1854—56) одржани су у времену од 26. до 29. априла 1856. завршни испити. И овог пута поред А. Николића, начелника ПВД и управитеља Школе Р. Јовановића, присуствовао је испитима угледан грађанин, државник и уважени научник, проф. Лицеја др Јосиф Панчић, представник Попечитељства просвете, док је на претходним испитима, како смо видели присуствовао тадашњи стоначелник Попечитељства просвете, књижевних Љуба Ненадовић.

Као гости овог пута испитима су присуствовали кметови из округа јагодинског (2), шабачког (3) и крушевачког (4), са неколико „најотличнијих земљоделаца“ да виде у земљи прву изложбу најбољих справа и машина за обраду земљишта, каквоћу плодова житарица, повртарских култура, најбољих сојева стоке и др., као и да се увере у стечено знање својих питомаца.

Четвртог дана (29. IV) одржана је свечаност у Школи и Заводу, „најотличнијим“

питомцима подељене су награде, прочитана имена похваљених и уручена сведочанстава о завршном испиту.

Награђени су питомци:

- 1) Димитрије Лазаревић, Брзани, срез јасенички, округ крагујевачки, и
- 2) Јанко Марковић, Мустатић, срез рамско-пекски, округ пожаревачки,

Првонаграђени је добио бика, а други плут са колечкама, најновије производње.

Трећу награду, три прасета требало је поделити на десеторицу одличних питомаца, па су жребањем добили по прасе:

- 3) Алекса Николајевић, Прислоница, срез моравски (Брзани), округ руднички,
- 4) Атанасије Михаиловић, Рушањ, срез подунавски, округ београдски, и
- 5) Радоје Станковић, Ливадица, срез моравски (Пожаревац), округ пожаревачки,

Остала седморица:

- 6) Живко Секулић, Поповић, срез космајски, округ београдски,
- 7) Јован Прокић, Красава, срез рађевски, округ подрински,
- 8) Коста Стојковић, Вратарница, срез кознички (Жупа), округ крушевачки,
- 9) Милан Илић, Крнуле, срез посавски, округ шабачки,
- 10) Радоје Недић, Кутлово, срез гужански, округ крагујевачки,
- 11) Стеван Првуловић, Параћин, округ хупријске, и
- 12) Јеврем Борђевић, Страгари, срез качерски, округ руднички, јавно су похваљени.

Списак награђених и похваљених питомаца објављен је у „Званичним новинама“ (бр. 33. од 3. маја 1856).

Овај други течај завршило је 57 питомаца. Седморица због дужег боловања нису полагала завршни испит, а два питомца су умрла. Пријемом већег броја питомаца у овај течај требало је да се надокнади број питомаца који нису били у могућности да заврше у првом течају.

Сви питомци су постигли врло добре оцене, па и они примљени као неписмени, „букварци“. За познавање пољопривредних машина, оруђа, у практичним радовима показали су добро знање, из војног екзерцира — врло добро, у посеђивању Школе

показали су се као „прилежни“, у одржавању ствари добри, осим двојице, а у владању сви се показали врло добри.⁸⁸

У трећи течај (1855) требало је примити 45 питомаца да би са питомцима уписаним у други течај (1854) било укупно 110, према смештајним могућностима. Међутим, одзиви нису били очекивани. Срез бугар-моравски се правдао да нема писмених младића, мада ни ово није више било сметња. И тек пошто му је ПВД указало да је само те године 26 младића завршило школу у Приловици, Начелство је послало свог кандидата. И друга су Начелства слично поступила, па је коначно уписано 45 питомаца.⁸⁹

У октобру 1856. за управитеља Школе долази Јосиф Пецић и одмах са свежим утисцима донетим са стране показује своје незадовољство затеченим стањем у Школи, Заводу и целом Топчидеру — од избора места за две тако важне установе, до унутрашње организације, као и животним и радним условима питомаца.

У три маха је тражио да се Школа одвоји од Завода (ТЕЗ). Школи треба већа самосталност у погледу планирања и извођења радова, обезбеђења и коришћења материјало-финансијских средстава. Тражио је и да се кухиња као неодговарајућа уступи под аренду неком агилном човеку на извесно време.⁹⁰

ПВД већину предлога Пецића није прихватило, замерило му је за самостално иступање, али је ипак на предлог свог лекара др Линдемана и грађевинског инжењера предузело низ хигијенско-санитарних мера. Тако је почела са радом самостална амбуланта за питомце, са приручном апотеком и инструментима. Грађевински инжењер је предложио и предузео мере за поправку објеката, боље проветравање, загревање, изолацију од влаге и др.⁹¹

Лекар је оштро замерио управитељима Завода и Школе што примају за питомце младиће слабог здравља и са акутним обољењем, па се због неповољних услова у Школи врло брзо враћају кући на опоравак или се упућују у болницу на лечење.⁹²

Ни услови за рад управитеља и смештај нису били одговарајући. Управитељ Пецић је тражио посебну просторију за своју канцеларију, а професор Н. Димовић који је

са супругом становао у нехигијенској пролазној просторији, често се разболевао, па је тражио бољи третман, најављујући да ће бити принуђен да напусти Школу.³³

Предлоге сличне Пецићевим у погледу организације и рада Завода у Топчидеру поставио је и његов нови управитељ Владимир Јовановић, такође свршени државни питомец и друг Пецићев. У заједници са Пецићем тражио је да се испита физички и хемијски састав топчидерског земљишта уз помоћ лицејског лабораторијума, а затим да по налазу одреде површине за одговарајуће културе, да се образује ботаничка градина и понови делимично успела сетва семена четинарског дрвећа, као и да се настави оглед са гајењем свилених буба, подизањем дударе и производњом и садњом дудових садница.³⁴

Управитељ В. Јовановић је мало оштрије иступио, а начелник ПВД који се није слагао са његовим поступком (27. II 1857) рефератом је од Попечитеља тражио да се Јовановић опомене за неке (по његовом схватању) неправилности, а он — А. Николић — смени досадашњег „надзиратељства“ Завода и Школе. Међутим, до овога није дошло, Попечитељ је само усмено укорио В. Јовановића.³⁵

Завршни испити трећег течаја (1855—57) одржани су у времену од 17. до 20. априла 1857. а последњег дана одржана је већ устаљена изложба у Топчидеру.

У комисији за испите, поред А. Николића и управитеља Школе Ј. Пецића, овог пута је Попечитељство просвете делегирало Милана Симића, секретара у Попечитељству. Присуствовали су кметови из ваљевског, рудничког и алексиначког округа, са подручја општина одакле су послати њихови питомци. Поред њих су присуствовали и неки други угледни кметови са земљорадницима из београдског округа, као и више представника државних и црквених званичника.

Испит је положио 41 питомец, међу којима су била и три „букварца“, примљена као неписмена.

Шест питомаца су награђени:

- 1) Марко Огњановић, из рудничког округа, прва награда — бик,
- 2) Бошко Гачић, из подринског округа, друга награда — плут са колечкама,

- 3) Јаков Јаковљевић, из рудничког округа, трећа награда — прасе,
- 4) Стефан Гендић, из јагодинског округа, четврта награда — прасе,
- 5) Никола Петровић, из ваљевског округа, пета награда — 4 оке семена детелине, и
- 6) Милутин Алексић, из крагујевачког округа четири оке семена детелине.

На овај течај било је примљено 55 питомаца, али их је из сличних разлога као и раније 11 отпуштено кућама, док су три питомца умрла.

На крају испита, као што се и очекивало, управитељ Ј. Пецић је изложио да није сасвим задовољан положајем и помоћи коју Школа ужива, те да за успешније резултате треба очекивати већу помоћ од Правитељства и народа.³⁶

Међу кандидатима за наредни течај (1857—59) Ј. Пецић је запазио да је доста младића који нису имали 16 година, као и оних који су већ били на неком занату, па и радили као калфе. Од оваквих, посебно од оних других, како је обавестио ПВД, не треба очекивати да ће се по изласку из Школе бавити пољопривредом. ПВД је уважило ове примедбе и тражило да Начелства уместо ових пошаљу друге кандидате.³⁷

На четврти течај (1856—58) примљено је 55 питомаца. Не располажемо бројем питомаца који су завршили, али се из списка о полагању месечних испита може закључити да их је завршило 40. Испити су одржани у времену од 17. до 19. априла 1858., у присуству комисије: А. Николић, Љуба Ненадовић, секретар у Попечитељству просвете и вршилац дужности Школе Никола Димовић. Испитима су присуствовали и кметови из подринског, чачанског и ћупријског округа.³⁸ „Србске новине“ су описале само свечани део испита, не наводећи имена награђених и похваљених питомаца.³⁹ Новосадски „Србски дневник“ описује одржане испите у Топчидеру, навео је да су неки питомци награђени већ убицајеним наградама и да је на крају одржана изложба. „Излог није знатан али се не може ни тражити овде какав богатији излог, доста је да се и земљеделци наши упознају... са новим оруђем са којим ће замењивати своја досадашња стара. Вре-

ме се мења па и ми морамо с временом напред".⁴⁰

Из ове генерације задржана су три најбоља питомца на једногодишњу (бесплатну) специјализацију у Топчидеру.⁴¹

Пети течај трајао је од јуна 1857. до краја децембра 1858, када су питомци распуштени кућама због околности које ћемо касније изнети. У овај течај примљено је 56 питомаца, а завршни испити због насталих (не)прилика нису одржани. Последњи месечни испит из децембра 1858. успешно је положило 46 питомаца, па се овај број може сматрати и као крајњи за овај течај.

Шести течај трајао је само од маја до краја до децембра 1858, а био је уписан само 51 питамац.⁴²

На шест течајева уписано је у Топчидерску Земљеделску школу 338 питомаца, а од 287 питомаца уписаних на пет течајева, 68 их је напустило Школу због болести и других оправданих разлога, два су искључена, тако да се може ценити да је са питомцима петог течаја који су провели двадесет месеци и полагали редовно све месечне испите, осим завршног, Школу је завршило 228 питомаца.

Сви издаци око оснивања, одржавања и рада Школе изнели су укупно 855.302 гроша и 35 пара. Недостају подаци за последњу рачунску годину. Највећи издаци били су 1856—57, када су извршени многи радови на поправци и адаптацији грађевинских објеката. На износ утрошених средстава давала је своју сагласност Главна контрола по прегледу свакогодишњег завршног рачуна. Према томе, како ћемо касније видети, опада сумња у оправданост утрошених средстава.⁴³

У последњој редовној години рада Школе (1858) од стручних професора радио је само Никола Димовић, тада „извршујући“ управитељ, са три сарадника, иначе бивша питомца Школе (Сергије Станковић, Ивко Томић и Иван Протић), који су му помагали у извођењу практичне наставе.

Димовић је редовно у месечним извештајима ПВД-у слао и податке о климатским приликама. Наиме, у Топчидеру је 1856. Владимир Јакшић, касније професор Лицеја, по повратку са студија из иностранства организовао метеоролошку станицу за регистровање свих метеоролошких

података. Јакшић је иначе успео, да за овај подухват у Србији ангажује двадесет стручњака. У Топчидеру му је у оснивању станице помагао ранији управитељ Школе Ј. Пецић, а по одласку Пецића ове дужности се прихватио Н. Димовић.

Топчидерски завод био је добро опремљен инвентаром за узорно пољопривредно газдинство. Тако се из инвентара за 1857. види да је располагао са: 19 говеда, 9 овнова, 93 оце, 86 јагањаца, 10 свиња, 11 копитница пчела; а од оруђа 3 стара плуга, 3 нова плуга; 2 плуга обртача, култиватор, плуг за загртање, 4 сејалице за кукуруз, 2 круњача за кукуруз, више грабуља за сено, коса, 4 пресе за сено и сламу, сечку за сточну храну, енглеску машину за сетву, дрљаче за ливаде и др. запрежни коњски прибор, сав алат за сеоско домаћинство, 4 типа разних бумара, судове за млеко, сир и сав алат и прибор за баштенске, зидарске и дунберске радове.

Завод је имао неколико воћњака. У једном од њих гајено је калемљено воће за сопствене потребе и за продају, као јабуке, крушке, шљиве, трешње, вишње, а у растилу гајени су воћни калемни искључиво намењени за продају у земљи и суседну Аустроугарску. Продају воћних калемова у Аустроугарску Завод је обављао преко земунске трговачке куће браће Н. Димитријевић.

У башти више кавалериског ара одгајане су саднице шумског дрвећа и украсног шибља за дрвореде и паркове. У башти код Совјета у граду, гајене су разне воћке старости, пет и више године које су временом уклањане ради градских потреба. У башти код Топчидерске цркве била је стаклара и изнад ње виноград.

За гајење свилених буба од семена добијеног са грчког острва Хиос подигнут је засад дуда — дудара у којој се крајем шесте деценије прошлог века налазило 183 одраслих дудова а у растилу је било доста младих садница дуда. Планирано је повећање површине под дударом као и повећање производње свилене бубе. Чауре, кокроне, продаване су Земунској текстилној фабрици и по признању ове фабрике биле су најбољег квалитета, по крупноћи, од осталих, које је ова творница куповала.

У току 1858. владање питомаца у Школи било је задовољавајуће, осим што је у почетку године било мањих немира приликом легања и устајања, а до чега је дошло због „укинуте страже и занемареног дежурства“. Здравствено стање стално је контролисао заводски лекар. Повремено су по два — три питомца слана кући на опоравак или боловање. У зимским месецима због акутних епидемија, кашаљ, прехлада, грозница, свих десет кревета Бачке амбуланте били су попуњени, а по неки питомац лежао би и у спаваћој соби. У фебруару је чак 18 питомаца било на боловању, што је углавном било последица слабије и једноличне исхране због поста. Иначе амбуланта је одржавана у уредном стању и редовно снабдевана потребним лековима.

У децембру 1857. и јануару 1858. умро је по један питомац из сваког течаја. У јуну је један питомац самовољно отишао кући, али се после месец дана сам вратио и наставио са радом и учењем. Иначе те последње године било је 93—94 питомца и 3—4 практиканта на једногодишњој пракси.

И поред великих преправки и поправки зграда у којима су били смештени питомци, због подводног терена, високог нивоа подземних вода око Топчидерске реке која је изливала после јачих киша „пропадао“ је патос у свим собама иако је био положен на издигнутим подлогама. Све ово захтевало је радове за боље проветравање и прејање просторија.

Крајем 1858. услед слабијег притицања кредита рачуновођа је уместо да издаје опанке сваког месеца, почео да издаје по пар опанака на сваких шест недеља. На захтев питомаца управитељ Школе је успео да се питомцима и даље издаје по пар опанака сваког месеца.

ПВД је на време уочило да сви свршени питомци неће бити у могућности да после завршене Школе остану на својим породичним имањима па је (15. II 1856) код Совјета и Књаза издјествовао да извесан број свршених питомаца са врло добрим успехом остане још годину дана у Топчидеру како би стекао и солидно знање о приписима и приликама у шумској привреди. А. Николић је имао пред очима чињеницу да је и поред доста донетих пропи-

са сатирање шума још увек евидентно, а то је мање-више из разлога непостојања сталних писмених људи, а и чувара шума који би се старали о тим прописима и нареду објашњавали како да поступа у коришћењу шума не би ли се избегли прекршаји прописа.

У договору са начелствима прве године је изабрано десет кандидата из планинских округа са више шумске површине, а наредних година се са овом праксом продужило бирањем нових практиканата. Поред ових на тражење управитеља Завода изабран је свршени питомац Коста Стојковић из Вратарнице, из Жупе, на годишњу праксу с тим да ради првенствено на саставу разних рачуна, вођењу односних књига и пословној преписци. После истека праксе Коста је отишао у свој округ и био запошљен код једне општине на дужности писара.

Нису сви они који су намеравали да се запосле као општински писари у томе успевали па су се обраћали ПВД-у, Попечитељству финансија и просвете да би се за послили као лативи у Бумруцима, као практиканти или привремени учитељи. Помећутом Кости, као и извесном Живку Секулићу, помогло је Попечитељство да буду примљени, први у лозничкој општини а други у текијској општини. Секулић ће после годину дана као врло писмен и марљив бити примљен за писара Завода у Топчидеру.

Још од почетка рада Школе а и касније приликом обавештавања начелстава о избору кандидата за питомце ПВД је упозоравао да за питомце бирају и шаљу младиће доброг здравственог стања и из имућних, задружних породица. Па ипак се дешавало да је међу свршеним питомцима било и питомаца из сиромашних, инокосних домаћинстава. Ови младићи нису имали услова да се задрже на својим имањима и у својим селима. Били су принуђени да напуштају села и траже посао у оближњем граду.

Извесан број свршених питомаца нашла су запослење у просвети, као привремени учитељи. У архивској грађи наишли смо на два оваква случаја (Симо Бурић из ужичког и Милисав Цветић из ћупријског округа), а неки аутори, као Петровић⁴⁴ на-

воде да је 1867. међу тадашњих 470 учитеља у земљи било чак десет који су завршили Земљеделску школу у Топчидеру.⁴⁵

Слично ће се десити и две деценије касније са свршеним питомцима средње Земљеделско-шумарске школе у Пожаревцу (1872—1882).

У архивској грађи наилазили смо да су се извесни питомци после поновног увођења у живот (1859) „Милошеве мудре Пољске уредбе“ из 1837. обраћали Попечитељству односно тада већ Министарству финансија, које је преузело у свој састав и ресор привреде, (као и старање о Топчидерском заводу), да их препоручи начелствима да их примају за среске економе.⁴⁶

У свом последњем редовном месечном извештају у раду Школе за новембар 1858., поднетом (3. XII 1858) ПВД-у, вршилац управитеља Н. Димовић, поред осталог, обавештава да је „морално поведеније“ питомаца уопште добро и да се поредак добро одржава“.

Међутим, само после 14 дана „Српске новине“ (16. XII 1858) обавештавају да су се „сви питомци и сва школа обратили тек започетом заседању Светоандрејске народне скупштине и изнесе тешке услове живота и рада у школи и у исто време изразише сумњу у оправданост трошења средстава која народ прирезом даје за Школу“. Даље обавештава овај лист „да нико из Школе и ПВД није им рекао ни једну од основних (за њих) одредби Устројења Школе да за две године неће имати допуштати одлазити својим кућама. За свој рад на заводском имању не добијају никакву плату, а храна, одећа, обућа и уопште животни услови су им рђави. — Што се тиче науке, оно што су учили, сматрају да за њих нема никакве важности. Узалуд су трошили време и народни новац. За протеклих шест година рада школе ни један питомац није добио никакву службу ни важност“. Питомци моле Скупштину да путем својих представника све то провери иначе сматрају да већ после три дана треба да напусте школу.⁴⁷

Из изнетих података може се видети да у овом напису „Српских новина“ нема баш много тачности. Устројење Школе је јавно објављено а сваке године приликом избора нових питомаца са садржајем Устројења су

узната начелства. Приликом завршних испита присуствовало је из 12 округа око 40 кметова а било је и других који су о свом трошку присуствовали као и доста званичних лица који су имали прилике да се упознају са резултатима Школе и свршених питомаца. У Устројењу Школе није ни било предвиђено добијање службе за свршене питомце, али су и поред тога тројица питомаца нашли запослење у самом Заводу, како приличан број у другим службама. Стоји чињеница да животни и радни услови питомаца у Школи нису били одговарајући но у границама могућности и ту се стање поправљало.

Жалба питомаца прочитана је на седници Скупштине (17. XII 1858) па је одређена комисија од три посланика и протојереја шабачког, која је на следећој седници, сутрадан, обавестила Скупштину да питомци имају приличну храну „али да им је обитавалиште влажно и тим нездравије што по педесет душа живе у једној соби“. Иако не-стручњаци сумњају да настава одговара циљу и потребама и да то треба да испита стручна комисија „од отечествених синова“, који би утврдили стање и предложили да се побољша устројење Школе, како би се питомци у нашим условима и домаћим државним односима са најјефтинијим средствима оспособили да привреде са оним што имају и да се „тима ползју“.

Касније је опет изабран скупштински одбор од три окружна начелника, два председника Апелационог суда, четири председника Окружних судова, архимандрит Глигорије и четири протојереја. Опет без иједног стручњака, мада их је већ било доста у земљи (просветних радника, правника, лекара, агронома, шумара и др.). На наредним седницама Скупштине опет је било речи да је стање у Школи заиста бедно, да село досада није добило ништа од бивших питомаца, па чак „да многи одлазе својим кућама неразумљиви у пољским пословима него што су од куће отишли. И са предлогом да се Школа као таква укине ако није могуће да се преустроји.“⁴⁸

Осим речи народног посланика бившег питомаца ове Школе, Радоја Недића, из Кутлова, крајгугљевачког округа, који се врло повољно изразио о резултатима Школе, није се чула реч бројних кметова, тј. посла-

ника из односних срезова о утисцима приликом редовних годишњих испита као ни о утисцима са одржаних пољопривредних изложби у Топчидеру.

Само две године раније, бивши питомац Школе, Антоније Борђевић, предложио је непосредно ПВД-у да се у срезу кључком где је он тада радио, заведе прирез од сваке пореске главе како би се обезбедила средства да се том забаченом делу земље подиже „струка земљеделија...“.⁴⁹

Очитљиво је да је за питање даљег рада и опстанка Школе био врло неповољан тренутак. Скупштина је пред собом имала као најзначајније да оцени рад тадашњег Књаза Александра Караборђевића, одреди даље носиоце власти и донесе прокламацију⁵⁰ о повратку Књаза Милоша. С тим у вези било је протеривање из земље поред осталих и Атанасија Николића, помоћника ПВД, главног иницијатора и „надзиратеља“ Школе, прве ове врсте на Балкану. Међутим, само три године касније (1861) А. Николић се враћа у земљу, добија пензију и као помоћник И. Гарашанина обавља важне мисије на страни по задацима књаза Михаила, одаје се публицистици а биће и први изабрани председник Српског пољопривредног друштва.⁵¹

Школа још формално постоји. Управитељ Димовић (5. I 1859) обавештава ПВД да питомац неће да посећују часове наставе, да су постали разузданији, да прете њему и попу да ће их тући, цепају школске књиге. Принуђен је да напусти Топчидер и да од ПВД затражи да упути некога да све прегледа како би се уверили да су питомац на овај поступак од некога наговорени. Тражи да се питомцима одузму пушке добијене за војни екзерцир, како их не би лакомислено употребили.

И сам Попечитељ је покушао да умири питомац, но све је било узалуд. По његовом одласку питомац су се „међусобно моткама потукли“.⁵²

О стању у Школи Попечитељ је обавестио Стевчу Михаиловића „местозаступни-

ка“ књаза Милоша, те овај одобри да се питомац распусте кућама да би се избегли даљи проблеми (9. I 1859).⁵³

Школа је престала да постоји. Књаз Милош (23. II 1859) премешта последњег управитеља Н. Димовића у ПВД и Владимира Јовановића управитеља Завода. Тамо остају само три бивша питомца Серније Станковић који ће затим дуже времена бити газда и домаћин Завода, Ивко Томић на дужности сточара и Иван Протић на дужности помоћника баштована, воћара. Ово је било привремено решење ПВД, пошто је преовладало мишљење да досадашња Земљеделска школа неће моћи да настави рад а није ни у изгледу да ће се ускоро образовати економско-педагошка школа, за коју су се извесни званичници изјашњавали.⁵⁵

Књаз Милош је донео решење (30. III 1859) да се Апсенички завод, дотле у саставу Топчидерског завода, стави у надлежност Попечитељева правосуђа и премести у Београд, део земљишта, стоке и инвентар Завода оставе за будућу школу, парк одреди за излетиште Београђана, а преостала површина Топчидера као и цело економно одељење ПВД пренесе у надлежност Попечитељства финансија. За сукнену фабрику је решено да се изда под аренду, а остало да се распрода.⁵⁶

До ликвидације Економског завода у Топчидеру ипак није дошло. Доласком књаза Михаила Завод је наставио с радом а започети су велики радови на њеном уређењу, на подизању паркова у Топчидеру, чесми, стаза и споменика, на проширењу и ограђивању Кошутњака и уређивању ловишта. Завод ће постојати све до 1929.

Доласком књаза Михаила било је више разговора и покушаја о отварању неке сличне школе, док није Народна скупштина 1870. донела Закон о установљењу Земљеделско-шумарске школе, у трогодишњем трајању наставе и чији ће полазници имати најмање четири разреда ниже гимназије. Школа је основана и радила у Пожаревцу од 1872—1882.

НАПОМЕНЕ

¹ Николић Атанасије (Бачки Брестовац 1803 — Београд 1882), први ректор и професор Лицеја у Крагујевцу и Београду, начелник и помоћник Попечитељства унутрашњих дела, први изабрани председник Српског пољопривредног друштва, са Јованом Стеријом Поповићем оснивач Друштва Србске словесности, радио је на стварању националног позоришног репертоара у Новом Саду и Београду, написао више позоришних комада, бавио се популарном књижевношћу, покретач је и уредник више листова и часописа, писац уџбеника из технике и пољопривреде. Као политичка личност и непосредни сарадник И. Гарашанина, обавио је по налогу књаза Михаила више значајних поверљивих мисија. Радио је на исцешавању Топчидера, регулацији Топчидерске реке, на подизању паркова, дрвореда и озелељавању у Београду, иницијатор је оснивања и организатор Топчидерског економског завода и Земљоделске школе у Топчидеру.

² Архив Србије (даље АС), ДС Но 606/852, ПНО 3844/852.

³ Зборник закона и уредби у књажевини Србији, књ. 7.

⁴ „Србске новине“, Београд, бр. 3 стр. 9/852.

⁵ АС МФ Е Ф II-11/853.

⁶ Крста Петровић, Основна школа Неготин, Гимназија, Филозофски и Правни факултет у Београду, економско-финансијске и трговинске науке и судске медицина, у Хајделбергу, пољопривредне науке у Алтенбергу, управитељ Економског завода и Земљоделске школе у Топчидеру и први секретар у Попечитељству финансија.

⁷ Милан Миловић (Пешта 1825 — Београд 1883), завршио двогодишње природословне науке на Универзитету у Пешти, управитељ имања у Славонији и Мише Анастасијевића у Влашкој, помоћник професора Школе у Топчидеру, затим ради у Народној библиотеци, професор је и директор у Трговачкој школи, директор Реалке. Један је од оснивача Српског пољопривредног друштва (1869), уредник „Тежака“, значајни музички писац и педагог.

⁸ Никола Димовић, завршио више гимназијалне науке у Будиму, цео течај пољопривредних наука у Наб Алтенбургу, контрактални помоћник професора, помоћник професора и вршилац дужности управитеља Земљоделске школе у Топчидеру.

⁹ Радојица Јовановић, завршио три течаја пољопривредних наука у Алтенбургу и Хохенхајму, практиковао на спалишницама у Моравској и Мађарској (1849—1853), управитељ Школе и завода у Топчидеру, секретар и начелник у Попечитељству унутрашњих дела.

¹⁰ Јосиф Пецић, државни питомац од 1851 до 1856, студирао пољопривредне економске науке у Алтенбургу и Хохенхајму, практиковао у Моравској и Мађарској, управитељ и

професор Земљоделске школе у Топчидеру, начелник у Попечитељству унутрашњих дела, финансија и просвете, професор и директор полугимназије у Шапцу и Неготину. Писац школских уџбеника.

¹¹ Стеван Поповић и Живота Остојић, пароси Топчидерске цркве. Први од 1855. до 1857. наставник у Земљоделској школи у Топчидеру, Живота Остојић, наставник у Земљоделској школи од 1857. до 1859.

¹² Тодор Мијушковић, завршио гимназију, Философски факултет на Великој школи у Београду, практикант у Попечитељству финансија и Варошком суду, на дужности учитеља у Земљоделској школи у Топчидеру 1856—1857, професор Полугимназије у Неготину.

¹³ Срђије Станковић, Ивко Томић и Иван Протић, свршени питомци из првог течаја Земљоделске школе у Топчидеру С, Станковић, газда и домаћин Завода у Топчидеру до 1869, затим рачуновођа Београдског Бумрука. Ивко Томић, на дужности сточара Завода у Топчидеру до 1861, затим рачуновођа Правитељствене ергеле у Љубичеву. Иван Протић, помоћник баштована у Заводу, баштован и украситељ паркова у служби Министарства финансија у Београду.

¹⁴ АС МФ Е Ф I—121/855, МФ Е № 402 и 414/855, МФ Е Ф IV—115/858, МФ Е Ф II—56/859, Е Ф V—120/859, Е Ф II—63/859.

¹⁵ АС МФ Е Ф II—32/853, МФ Е Ф. III—104/853.

¹⁶ АС МФ Е Ф III—13/853, Е № 257/853.

¹⁷ АС МФ Е № 547 и 713/853.

¹⁸ АС МФ Е Ф II—17/853.

¹⁹ АС ФЕ Ф Ф II—86/853, Е № 585 и 652/853.

²⁰ АС МФ Е № 854/853.

²¹ Србске новине, Београд бр. 130/853.

²² АС МФ Е Ф III—122/857.

^{22a} Један од три умрла питомца из првог течаја је Милош Р. Јанковић из Рибага, среза тринавског, округа чачанског, који је умро 13. марта 1854. Гроб овог умрлог питомца налази се са источне стране поред Топчидерске цркве, а на надгробној плочи може се прочитати доста општећен натпис: „Под овом мраморном плочом, почивају кости Милоша Р. Јанковића из Рибага... окр. чачански, бившег питомца Земљоделске школе... кои 13 (?), марта 1854 представи се...“.

²³ АС МФ Ф I—53/855 Ф I—103/855, Ф II—7 и II—62/854 и Ф III157/855.

²⁴ АС МФ Е Ф III—158/855, „Србске новине“, бр. 47/855.

²⁵ АСАС МФ Ф III—163/855, МФ Е № 399, 407 и 572/855.

²⁶ АС МФ Е Ф II—62/854.

²⁷ АС МФ Е Ф III—38/854.

²⁸ АС МФ Е Ф II—21/856.

²⁹ АС МФ Е Ф III—163/855.

³⁰ АС МФ Е Ф I—57/857.
³¹ АС МФ Е Ф III—165 и III—156/857.
³² АС МФ Е Ф II—114/857.
³³ АС МФ Е Ф I—185/857, Ф II—74/858 и Е № 731/857.
³⁴ АС МФ Е Ф I—85/857.
³⁵ АС МФ Е № 270/857.
³⁶ АС МФ Е Ф II—42/857.
³⁷ АС МФ Е Ф III—37/858.
³⁸ АС МФ Е Ф III—40/858.
³⁹ „Србске новине“, бр. 47/858.
⁴⁰ „Србски дневник“, Нови Сад бр. 31/858.
⁴¹ АС МФ Е Ф II—10/855, Е № 999/855, Е Ф IV—114/859, Е № 567/858.
⁴² АС МФ Е Ф I—87/858.
⁴³ АС МФ Е Ф II—63/859.

⁴⁴ Као под 42.
⁴⁵ Петровић Стојан, *Сто година пољопривредних школа у Србији*, Београд, 1956, стр. 46.
⁴⁶ АС МФ Е Ф VI—140/859, МФ П Ф II—70 и 109/857, МФ П Ф VI—139 и 172/859.
⁴⁷ „Србске новине“, Београд, бр. 141/858 и бр. 2/859.
⁴⁸ „Србске новине“, Београд, бр. 4/859.
⁴⁹ АС МФ Е № 913/855.
⁵⁰ „Србске новине“, Београд, бр. 137—859.
⁵¹ „Србске новине“, Београд, бр. 8/859.
⁵² АС МФ Е Ф IV—102/859.
⁵³ АС МФ Е Ф IV—103/859.
⁵⁴ АС МФ Ф III—82/859.
⁵⁵ АС МФ Е Ф IV—118/858 и Ф. V—74/859.
⁵⁶ АС МФ Е Ф II—63/859.

Табеларни прегледи Питомца Земљоделске школе и утрошка средстава за рад Школе:

Течај		Уписано питомца	Напустило школу због					Завршило	Број награђених и похваљених
Редни број	од — до год		болести	породичних разлога	смрти	искључења	Свега		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	1853—55	55	7	—	13	2	68	228	27
II	1854—56	66	7	—	3	1	11	44	9
III	1855—57	55	7	4	2	—	9	57	12
IV	1856—58	55	10	—	3	—	14	41	6
V	1857—59	56	8	1	4	1	15	40	?
Свега		287	39	5	1	—	10	46	?
VI	1858—60	51	9	—	13	2	59	228	27
Укупно		338	48	5	—	—	9	—	—

Течај	Рачунска година	Примљено из касе Поп. просв.		Утрошено		Разлика	
		гроша	пара	гроша	пара	гроша	пара
I	1853—54	134.230	30	124.731	31,5	+ 9.498	38,5
II	1854—55	202.518	38,5	173.878	12,25	+ 28.640	26,25
III	1855—56	178.722	2,25	174.714	6,25	+ 4.007	36.—
IV	1856—57	215.320	16.—	207.295	35.—	+ 8.024	21.—
V	1857—58	191.280	21.—	174.682	30.—	+ 16.597	31.—
Укупно		922.072	27,30	855,302	35.—	+ 66.769	32,30

AGRICULTURAL SCHOOL AT TOPČIDER (1853—1859)

Svetislav Vladislavljević

Two years after the Topčider Economic-Agricultural Institute at Topčider (1851) had been founded, on the suggestion of the Ministry of the Interior and in agreement with the Council (*Sovjet*) Prince ordered on January 10, 1853 for the Agricultural Schools at Topčider to be founded.

The School had the task within two years to train and to teach, both in theory and practice, rural youth for the furthering and development of backward agriculture and cattle breeding. Therefore one of the conditions for a youth to be admitted to the School was his coming from a well-to-do or extended family, so that after his return home he might be able and in a position to apply the skill he acquired during his schooling.

The School was of a boarding-school type in which the pupils got everything free of charge. In the School there were two or three professors, highly educated agricultural and economy specialists, and beside them, there were also teachers and semi-skilled workers. Apart from reading, writing and mathematics, the pupils had lessons in all the branches of science needed by farmers: agriculture, cattle breeding, fruit-growing, forestry and the cultivation of grapevines. On the estate of the Topčider Institute they had the opportunity to learn in practice how to build houses, stables and how to make farm implements and tools.

Each year only one pupil from each of the then fifty five districts in Serbia was admitted into school. At the end of two-year courses examinations were taking place and those pupils who finished schooling with success would get

certificates, while the best ones in their class would win a special prize.

The School started working in May 1853, but the conditions of boarding and work for the pupils were not best. During the school year these unfavorable conditions were lessened but not entirely surmounted. The pupils complained that they had not enough time to rest during the week and only exceptionally and with special permission they were allowed to go home.

The discontents of the pupils with the living conditions in the School culminated at the beginning of the sitting of the *Svetoandrejska Narodna Skupština* (Assembly) in December 1858. They expressed their dissatisfaction and approached the *Skupština* asking for the help as otherwise they would leave the School and go home. The *Skupština* was involved in intricate matters concerning the change of dynasties and ruling circles, so it recommended to the complainers to be patient, as their difficulties would be resolved when the matters were studied properly. However, not waiting for this solution, provisional state authorities decided to send the pupils home.

So in January 1859 the School stopped working, the first one of this kind in the Balkans which educated and trained about two hundred and thirty skilled farmers.

Although the School stopped working, the liability for a new one of similar type to be founded did not cease and this question was treated both in public and in the National Assembly. When the conditions were fit a law was passed in 1870 and in 1872 the secondary specialized Agricultura-Forestry School started to work in Požarevac.